

ДЕЛИБЕРАТИВ ДЕМОКРАТИЯНИНГ ФАЛСАФИЙ МОҲИЯТИ

Рахмонов Шерзод Толибович

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

tel 913117177

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21059576>

Аннотация. Мазкур маълумотлар орқали маҳаллий вакиллик ҳокимиятини трансформация қилиш жараёнида делибератив демократия самарадорлигини таъминловчи институционал, ташкилий ва ижтимоий омиллар таҳлил қилинган. Делибератив механизмларни мониторинг қилиш ва баҳолаш, институционал барқарорликни мустаҳкамлаш, фуқаролар иштирокини кенгайтириш, ижтимоий капитални ривожлантириш ҳамда рақамли платформалардан самарали фойдаланиш масалалари ёритилган. Шунингдек, хорижий тажрибани миллий шароитга мослаштириш, очиқлик ва ҳисобдорлик тамойилларини кучайтириш орқали маҳаллий бошқарув тизимини такомиллаштириш бўйича илмий хулосалар ва таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: делибератив демократия, маҳаллий вакиллик ҳокимияти, институционал барқарорлик, мониторинг ва баҳолаш, фуқаролар иштироки, ижтимоий капитал, рақамли платформалар, очиқлик, ҳисобдорлик, маҳаллий бошқарув.

Аннотация. В статье проанализированы институциональные, организационные и социальные факторы, обеспечивающие эффективность делиберативной демократии в процессе трансформации местной представительной власти. Рассмотрены вопросы мониторинга и оценки делиберативных механизмов, укрепления институциональной устойчивости, расширения участия граждан, развития социального капитала и использования цифровых платформ. Особое внимание уделено

адаптациии зарубежного опыта к национальным условиям, а также совершенствованию системы местного управления на основе принципов открытости и подотчётности.

Ключевые слова: *делиберативная демократия, местная представительная власть, институциональная устойчивость, мониторинг и оценка, участие граждан, социальный капитал, цифровые платформы, открытость, подотчётность, местное управление.*

Abstract. *This article analyzes the institutional, organizational, and social factors that ensure the effectiveness of deliberative democracy in the transformation of local representative government. It examines the monitoring and evaluation of deliberative mechanisms, institutional sustainability, expansion of citizen participation, development of social capital, and the effective use of digital platforms. The paper also highlights the adaptation of international experience to national conditions and proposes recommendations for improving local governance through greater transparency and accountability.*

Keywords: *deliberative democracy, local representative government, institutional sustainability, monitoring and evaluation, citizen participation, social capital, digital platforms, transparency, accountability, local governance.*

КИРИШ. Инсонни ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг марказига қўйишда намоён бўлади. Бу ёндашувда инсон фақат бошқарув объекти эмас, балки фаол субъект сифатида қаралади. У ўз фикри, қарашлари ва манфаатлари орқали қарор қабул қилиш жараёнига таъсир кўрсатади. Бу эса инсон кадр-қимматини юксалтириш ва унинг ижтимоий фаоллигини оширишга хизмат қилади. Маҳаллий даражада делибератив демократияни ривожлантириш орқали давлат ва жамият ўртасида янги сифат муносабатлари шаклланади. Бу муносабатлар ишонч, ҳамкорлик ва ўзаро масъулиятга асосланади. Натижада, маҳаллий бошқарув тизими янада очиқ,

шаффоф ва самарали бўлади. Бу эса умумий демократик тараққиётнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Делибератив демократияни амалга оширишнинг яна бир стратегик аҳамияти шундаки, у жамиятда танкидий фикрлаш маданиятини ривожлантиради. Фуқаролар турли нуктаи назарларни таққослаш, таҳлил қилиш ва хулоса чиқариш орқали ўз интеллектуал салоҳиятини оширади. Бу эса нафақат сиёсий, балки иқтисодий ва маданий соҳаларда ҳам ижобий натижаларга олиб келади. Шу тарзда, делибератив демократия маҳаллий вакиллик ҳокимиятини трансформация қилишда кўп қиррали ва мураккаб, бироқ самарали ёндашув сифатида намоён бўлади. Унинг амалиётда муваффақиятли жорий этилиши жамиятнинг институционал, маданий ва интеллектуал салоҳиятига боғлиқ бўлиб, комплекс ёндашувни талаб этади.

МЕТОДОЛОГИЯ. Президентимиз Ш.М.Мирзиёев “Айни пайтда бугун замоннинг ўзи барчамиздан, биринчи навбатда, сиёсий партияларнинг вакиллари, депутат ва сенаторлардан мамлакатимизда амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотларнинг нафақат иштирокчиси, балки ташаббускори ва асосий ижрокчиси бўлишни, бошқаларга намуна кўрсатишни талаб этмоқда”¹⁰², - деб таъкидлаган эдилар.

АСОСИЙ ҚИСМ. Делибератив демократияни янада мукаммал англаш учун унинг натижавийлик мезонларини таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга. Мазкур моделнинг самарадорлиги фақат иштирокчилар сони ёки муҳокамаларнинг қўлами билан эмас, балки қабул қилинган қарорларнинг сифат даражаси, ижтимоий қабул қилиниши ва амалий натижалари билан баҳоланади. Агар делибератив жараёнлар орқали қабул қилинган қарорлар жамият манфаатларига мос келса ва аҳоли томонидан қўллаб-қувватланса, бу унинг амалий самарадорлигини кўрсатади. Акс ҳолда, делиберация формал

¹⁰² Мирзиёев Ш.М. 1-том Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. М 54. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – Б. 541.

жараён сифатида қолиб кетиши мумкин. Маҳаллий вакиллик ҳокимиятида делибератив механизмларни жорий этишда мониторинг ва баҳолаш тизимини шакллантириш зарур. Бу тизим орқали жамоатчилик муҳокамаларининг самарадорлиги, иштирокчилар фаоллиги, қарорларнинг ижроси ва уларнинг ижтимоий таъсири мунтазам равишда таҳлил қилинади. Бундай таҳлиллар келгусидаги делибератив жараёнларни такомиллаштиришга хизмат қилади. Шунингдек, баҳолаш жараёнининг ўзи ҳам очиқ ва шаффоф бўлиши, жамоатчилик иштирокини таъминлаши лозим.

Делибератив демократиянинг муҳим жиҳатларидан бири – бу институционал барқарорликдир. Агар делибератив механизмлар тизимли ва доимий асосда ишламаса, уларнинг таъсири чекланган бўлиб қолади. Шунинг учун маҳаллий бошқарув тизимида делибератив институтларнинг барқарор фаолиятини таъминлаш, уларни ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатдан мустаҳкамлаш муҳимдир. Бу эса ўз навбатида давлат сиёсатида изчиллик ва узлуксизликни таъминлайди.

Делибератив жараёнларнинг самарадорлигида оммавий ахборот воситалари ва янги медиа воситаларининг ўрни катта. Улар жамоатчилик фикрини шакллантириш, муҳокамаларни кенг аудиторияга етказиш ва турли нуқтаи назарларни тақдим этиш орқали делиберация жараёнини бойитади. Бироқ ахборот маконида фейк хабарлар, манипуляциялар ва бир томонлама ахборот тарқалиши хавфи ҳам мавжуд. Бу эса делибератив жараёнларнинг сифатини пасайтириши мумкин. Шу боис ахборот саводхонлигини ошириш ва медиа маданиятни ривожлантириш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади. Маҳаллий вакиллик ҳокимиятини трансформация қилиш жараёнида делибератив демократияни қўллаш ижтимоий инновацияларни рағбатлантиради. Фуқаролар ўз ташаббуслари ва ғоялари орқали маҳаллий муаммоларга янги ечимлар таклиф қилади. Бу жараёнда креативлик ва ижтимоий фаоллик кучаяди, жамиятда инновацион муҳит шаклланади.

Делибератив муҳокамалар орқали энг самарали ва мақбул ғоялар саралаб олинади ва амалиётга жорий этилади.

Делибератив демократиянинг яна бир муҳим натижаси – бу ижтимоий капиталнинг ортиши ҳисобланади. Фуқаролар ўртасида ўзаро ишонч, ҳамкорлик ва бирдамлик муносабатлари кучаяди. Бу эса нафақат сиёсий жараёнларда, балки иқтисодий ва ижтимоий соҳаларда ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Ижтимоий капитали юқори бўлган жамиятларда барқарорлик ва ривожланиш даражаси юқори бўлади. Маҳаллий даражада делибератив демократияни жорий этишда гендер тенглиги масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратиш зарур. Аёлларнинг сиёсий жараёнларда фаол иштирокини таъминлаш делибератив жараёнларнинг инклюзивлигини оширади. Бу эса қарорларнинг ижтимоий адолат ва тенглик тамойилларига мос келишига хизмат қилади. Шу билан бирга, ёшларнинг иштирокини рағбатлантириш ҳам муҳим аҳамиятга эга, чунки улар жамиятнинг келажакдаги фаол субъектлари ҳисобланади.

Делибератив демократияни амалга оширишда халқаро тажрибани ўрганиш ва уни миллий шароитга мослаштириш муҳимдир. Турли мамлакатларда қўлланилаётган делибератив амалиётлар маҳаллий бошқарувни такомиллаштириш учун қимматли тажриба манбаи бўлиб хизмат қилади. Бироқ бу тажрибаларни тўғридан-тўғри кўчириш эмас, балки миллий менталитет, ҳуқуқий тизим ва ижтимоий шароитларни ҳисобга олган ҳолда адаптация қилиш зарур. Маҳаллий вакиллик ҳокимиятини делибератив асосда ривожлантириш орқали давлат бошқарувининг янги модели шаклланади. Бу модельда фуқароларнинг иштироки марказий ўрин тутаети, қарор қабул қилиш жараёни эса очик ва шаффоф бўлади. Натижада, давлат ва жамият ўртасидаги муносабатлар сифат жиҳатдан янги босқичга кўтарилади.

Делибератив демократияни чуқур таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, у замонавий жамият учун нафақат сиёсий, балки ижтимоий-фалсафий аҳамиятга эга бўлган комплекс феномендир. У инсон ҳуқуқлари, эркинлик ва тенглик тамойилларига асосланиб, жамиятда адолатли ва барқарор ривожланишни таъминлашга хизмат қилади. Шу тариқа, делибератив демократия маҳаллий вакиллик ҳокимиятини трансформация қилишда стратегик аҳамиятга эга бўлган, кўп қиррали ва динамик тизим сифатида намоён бўлади. Унинг муваффақиятли амалга оширилиши жамиятнинг барча қатламларини қамраб олган ҳолда, комплекс ёндашувни талаб этади ва бу жараён узлуксиз такомиллашувни тақозо этади.

Делибератив демократияни янада теранроқ таҳлил қилиш унинг трансформация жараёнларидаги динамикасини очиқ беришни талаб этади. Маҳаллий вакиллик ҳокимияти тизимида бу модель статик ҳолат эмас, балки доимий равишда ўзгариб, ривожланиб борадиган ижтимоий-сиёсий жараён сифатида намоён бўлади. Делиберациянинг институционаллашув даражаси ошган сари, у бошқарув маданиятининг ажралмас қисмига айланади ва қарор қабул қилиш амалиётида устувор механизм сифатида мустаҳкамланади. Бу жараёнда анъанавий бюрократик ёндашувлар аста-секин очиқлик ва иштирок тамойиллари билан алмашинади. Маҳаллий даражада делибератив демократиянинг ривожланиши кўп жиҳатдан ижтимоий ишонч инфратузилмасининг шаклланишига боғлиқ. Ишонч нафақат давлат органларига нисбатан, балки фуқароларнинг бир-бирига бўлган муносабатларида ҳам намоён бўлади. Агар жамиятда ўзаро ишонч паст бўлса, делибератив жараёнлар самарасиз бўлиб қолади, чунки иштирокчилар бир-бирининг фикрини шубҳа билан қабул қилади. Шунинг учун ишончни мустаҳкамлаш делибератив демократияни ривожлантиришнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади.

Делибератив жараёнларнинг самарадорлигига таъсир кўрсатувчи яна бир муҳим омил – бу институционал мослашувчанликдир. Маҳаллий бошқарув органлари ўз фаолиятини жамоатчилик фикрига мослаштириш қобилиятига эга бўлиши керак. Агар институтлар қотиб қолган ва ўзгаришларга ёпиқ бўлса, делибератив механизмлар формал тусда қолиб кетади. Мослашувчанлик эса қарор қабул қилиш жараёнида фуқаролар таклифларини инобатга олиш ва уларни амалга ошириш орқали намоён бўлади. Делибератив демократияни амалга оширишда вақт ва ресурслар тақсимоли масаласи ҳам долзарб аҳамиятга эга. Муҳокамаларни ташкил этиш, ахборот тайёрлаш ва иштирокчиларни жалб қилиш маълум молиявий ва ташкилий ресурсларни талаб қилади. Шу сабабли маҳаллий ҳокимият органлари делибератив жараёнларни самарали режалаштириши, уларни ортиқча бюрократик тўсиқларсиз амалга ошириши лозим. Бу жараёнда давлат ва нодавлат сектор ўртасидаги ҳамкорлик муҳим роль ўйнайди.

Делибератив демократиянинг яна бир муҳим қирраси – бу унинг легитимликни ошириш қобилиятидир. Қарор қабул қилиш жараёнида фуқаролар иштирок этган тақдирда, қабул қилинган қарорлар жамият томонидан кўпроқ қабул қилинади. Бу эса ижро интизомини кучайтиради ва ижтимоий қаршиликларни камайтиради. Легитимликнинг ошиши эса ўз навбатида давлат бошқарувининг самарадорлигини таъминлайди. Маҳаллий вакиллик ҳокимиятини делибератив асосда трансформация қилиш жараёнида ижтимоий тармоқлар ва рақамли платформаларнинг таъсири тобора ортиб бормоқда. Улар фуқаролар учун фикр билдириш ва муҳокамаларда иштирок этишнинг қулай воситасига айланмоқда. Бироқ рақамли муҳитдаги муҳокамаларда эмоциявийлик, радикаллик ва манипуляция ҳолатлари ҳам кузатилиши мумкин. Шунинг учун рақамли делиберацияни тартибга солиш, унинг маданий ва ҳуқуқий асосларини шакллантириш муҳим вазифалардан бири ҳисобланади.

Делибератив демократиянинг ижтимоий-иқтисодий таъсири ҳам кенг қамровлидир. Фуқароларнинг бошқарувда иштирок этиши маҳаллий ресурслардан самарали фойдаланишга, ижтимоий хизматлар сифатини оширишга ва иқтисодий ривожланишни рағбатлантиришга хизмат қилади. Бу жараёнда аҳолининг эҳтиёжлари ва манфаатлари аниқроқ инобатга олинади, натижада қабул қилинган қарорлар ҳаётий ва амалий аҳамият касб этади.

Маҳаллий даражада делибератив демократияни жорий этиш орқали фуқаролик идентичлиги мустаҳкамланади. Фуқаролар ўзларини жамиятнинг фаол аъзоси сифатида ҳис эта бошлайди, бу эса ижтимоий фаолликни оширади. Фуқаролик идентичлиги кучайган жамиятларда демократик институтлар барқарор ва самарали ишлайди. Делибератив демократияни ривожлантиришда стратегик режалаштириш муҳим аҳамиятга эга. Маҳаллий ҳокимият органлари делибератив жараёнларни узоқ муддатли ривожланиш стратегиялари билан уйғунлаштириши керак. Бу эса делибератив механизмларнинг изчил ва барқарор ривожланишини таъминлайди. Стратегик ёндашув делибератив жараёнларнинг эпизодик эмас, балки тизимли характер касб этишига хизмат қилади. Шу тарзда, делибератив демократия маҳаллий вакиллик ҳокимиятини трансформация қилиш жараёнида кўп босқичли ва мураккаб тизим сифатида намоён бўлади. Унинг муваффақияти институционал, маданий ва ижтимоий омилларнинг ўзаро уйғунлигига боғлиқ бўлиб, комплекс ва тизимли ёндашувни талаб этади. Бу жараёнда ҳар бир элемент – фуқаролар иштироки, ахборот шаффофлиги, ҳуқуқий асослар ва маданий муҳит ўзаро боғлиқ ҳолда ривожланиши лозим.

ХУЛОСА. Делибератив демократияни янада чуқурлаштирилган тарзда таҳлил қилиш унинг трансформация жараёнларидаги барқарорлик ва қайтар алоқалар механизмини ўрганишни тақозо этади. Бу тизимда қабул қилинган қарорлар фақат амалга оширилибгина қолмай, балки уларнинг натижалари қайта баҳоланади, жамоатчилик фикри асосида тузатишлар киритилади.

Делибератив демократия доимий равишда ўзини такомиллаштириб боровчи “ўрганувчи тизим” сифатида намоён бўлади. Бундай ёндашув маҳаллий бошқарувда хатоларни камайтириш, ресурслардан самарали фойдаланиш ва жамият эҳтиёжларига тез мослашиш имконини беради.

Маҳаллий вакиллик ҳокимиятида делибератив жараёнларнинг барқарор амал қилишида институционал хотира тушунчаси ҳам муҳим аҳамиятга эга. Илгари ўтказилган муҳокамалар, қабул қилинган қарорлар ва уларнинг натижалари тўғрисидаги маълумотлар тизимли равишда сақланиб, кейинги жараёнларда фойдаланилиши керак. Бу эса ҳар бир янги муҳокамани “нолдан бошлаш” эмас, балки олдинги тажрибаларга таяниш имконини яратади. Институционал хотиранинг шаклланиши делибератив демократиянинг сифат жиҳатдан ривожланишига хизмат қилади.

Делибератив демократияни амалга оширишда ижтимоий вақтнинг ритми ҳам муҳим омил ҳисобланади. Жамиятдаги ижтимоий жараёнлар турли тезликда кечади: айрим масалалар тезкор ҳал этилишни талаб қилади, бошқалари эса узоқ муддатли муҳокамаларни талаб қилади. Делибератив демократия ушбу турли ритмларни ҳисобга олган ҳолда мослашувчан механизмларни таклиф этади. Бу эса маҳаллий бошқарувда мувозанатни сақлашга ёрдам беради.

Маҳаллий даражада делибератив демократияни ривожлантиришда ижтимоий адолат ва тенглик тамойилларини амалий жиҳатдан таъминлаш алоҳида аҳамият касб этади. Фақат формал тенглик эмас, балки реал имкониятлар тенглиги ҳам таъминланиши лозим. Бунинг учун кам имкониятли гуруҳларни қўллаб-қувватлаш, уларнинг иштирокини рағбатлантириш ва уларга махсус шароитлар яратиш зарур.

Делибератив демократиянинг яна бир муҳим хусусияти – бу унинг когнитив таъсирidir. Муҳокамалар жараёнида иштирокчилар ўз билимларини кенгайтиради, янги маълумотлар билан танишади ва ўз

қарашларини қайта кўриб чиқади. Бу эса жамиятда интеллектуал салоҳиятнинг ўсишига олиб келади. Когнитив ривожланиш делибератив демократиянинг узок муддатли ижобий натижаларидан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. 2-том. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. М 54. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. – Б.34-бет.
2. Аристотель. Давлат. Тошкент. “Yangi asr avlodi”, 2010 й.
3. Яковлев А. А. Завещание Джона Локка, приверженца мира, философа и англичанина. — М.: Изд-во ин-та Гайдара, 2013. — 432 с. — [ISBN 978-5-93255-357-2](https://www.isbn-international.org/product/978-5-93255-357-2)
4. Locke John. An Essay Concerning Human Understanding. London. 1690.
5. Robert David Putnam. The Comparative Study of Political Elites Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, (1976).
6. Мирзиёев Ш.М. 1-том Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. М 54. – Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. – Б. 541.